

Klas Åmark

Specialisering inom historievetenskapen

Jag skall plädera för specialiseringens välsignelser. Specialisering behövs, men inte för dess egen skull, utan för att den händelsevis råkar vara ett effektivt medel för att uppnå vissa andra angelägna mål.

Jag har en bestämd uppfattning om vad jag vill göra och vad detta kräver i olika avseenden. Det finns ett samband mellan forskningens innehåll å ena sidan och forskningsprocessens — i vid mening — organisering å den andra, även om sambandet inte alltid är så starkt. Vill man utveckla en teoretiskt och samhällsvetenskapligt orienterad historieforskning, ställer det krav på forskningens organisering, undervisningen, seminarieorganisationen, läskurser, forskningsinformation osv. Om andra historiker har andra mål, så inte mig emot. Det viktiga är att man väljer och tänker igenom konsekvenserna av sina val. Specialisering råkar passa mina syften, och då är jag för den för egen del. Passar den inte andras syften, gör de klokt i att inte sträva efter specialisering. Jag tänker alltså inte lägga fram något program för historieämnet i Sverige, utan bara några synpunkter som är relevanta för forskare med samma intresseinriktning som den jag har.

Sedan är jag inte heller så pigg på att i dramatiska ordalag tala om för omvärlden vad den bör göra. Man ska tänka programmatiskt, men program funkar ju sällan, så det finns inte så stor anledning att skriva andra på näsan vad de bör göra.

Jag kan tänka mig att somliga historiker betraktar försvaret av historieämnet som ett mål i sig. Det är det inte för mig. Målet för mig som historiker är att lösa vetenskapliga problem. Jag gör det som en utbildad historiker, med de för- och nackdelar som detta innebär. Men det är problemlösningen som är överordnad. Kräver den av mig att jag går utanför historieämnets traditionella ramar, då gör jag det utan betänkligheter, för att inte säga med förtjusning. Att spränga traditionella och konventionella gränser är ett egenvärde i det vetenskapliga arbetet. Historiker sysslar med det förflytna, men därutöver är ämnesavgränsningen framför allt en ad hoc-mässig, administrativ konstruktion. Den kan möjligen försvaras ur vetenskaplig synvinkel med att avgränsningar är nödvändiga för att göra verkligheten hanterbar. Men vi måste komma ihåg att dagens discipliner — ämnen som ska ha en identitet — är historiskt givna kon-

struktioner som inte bygger på naturliga gränser i verkligheten, utan på ett visst sätt att definiera lärdom och att legitimera kunskap genom examina. Det finns ingen anledning att låta sådana konstlade konstruktioner lägga hinder i vägen för åtgärder som är nödvändiga för att lösa centrala vetenskapliga problem.

Därmed vill jag också ha sagt att för mig är forskningen ledande i förhållande till utbildning, forskningsinformation, populärisering osv. Utan en dynamisk forskning går alla andra delar av vår verksamhet också i stå så småningom.

Vad kan vi då använda specialisering till? Jag ska ta upp tre områden: forskningen, forskarutbildningen och spridningen av forskningsresultaten.

Specialiserad forskning

Vi har ju pratat om teamwork och projektforskning sedan 1950-talet. Vi vet alla att det finns många viktiga forskningsuppgifter som är så stora att vi måste samarbeta för att lösa dem. Forskning om väsentligheter kräver samordning.

Formerna för samordning kan variera, och har varierat över tiden. Vi kan urskilja tre perioder för historieämnet sedan 1960-talet: de stora projektens tid, 1965 — 1975, de små projektens tid, 1975 — 1985, nätverkens tid 1985 — och tills vidare: snart händer det väl något nytt. En viktig poäng med periodiseringen är att visa hur fort vår värld förändras. Något beklämmande är kanske att det inte är vi själva som valt den organisationsform som varit bäst för våra syften, utan att en yttre faktor, tillgången på anslag utifrån, varit avgörande hela tiden.

Den ideala formen för mig är små projekt som samarbetar sins emellan i stora nätverk. Ett exempel på detta är den historiska arbetslivsforskningen, som fungerat ungefär så under 1980-talet, med den preciseringen att det idag finns få projekt, utan det är mer löst sammanhållna forskargrupper som finns på institutionerna.

Vad är då nätverk? Begreppet syftar på en lös samordning av forskare inom samma specialområde — typ kvinnohistoria, historisk arbetslivsforskning, medeltidsforskning — som regelbundet träffas på konferenser, symposier, seminarier, kurser, och som för en dialog med varandra om aktuella vetenskapliga problem.

Bra nätverk kräver någon form av gemensam dagordning, kanske t o m ett gemensamt program. Det tycks finnas i kvinnohistorisk forskning och arbetslivshistoria, därutöver kan jag inte avgöra hur det förhåller sig. — Kvinnans ständigt underordnade ställning, respektive arbetets betydelse för förändringarna i arbetslivet är tydligen tillräckliga sammanhållande element för att få många enskilda forskningsinsatser att relatera till och gripa in i varandra, så att en forskningsgemenskap uppstår med både en viss inre sammanhållning —

delvis mot en fientlig omvärld — och en inre debatt mellan olika strömningar. Möjligen är den ideologiska splittringen inom den äldre historiska forskningen i Sverige för stark för att det där ska kunna uppstå en gemensam dagordning av det här slaget. Inom den moderna politiska historien är det slående att det saknas en gemensam ens rudimentär dagordning: många goda enskilda insatser ger ändå inte ett slagkraftigt forskningsområde, när både inre och yttre samordning saknas.

Forskningsprojekt skiljer sig från nätverk genom att de är mindre grupper med en gemensam finansiering, normalt inom en enda institution. Eftersom det idag sällan går att få gemensam finansiering, är projekt i denna mening, dvs samarbete mellan flera forskare, sällsynta, vilket jag är den förste att beklaga. Stora projekt var nog inte en så bra idé, men små projekt har många fördelar.

Fördelen med nätverken är att man kan åstadkomma en viss samordning, ett informationsutbyte, en inspiration och en debatt mellan forskare på olika institutioner, på olika orter, i olika länder. Den enskildes frihet är fortfarande så stor att man inte behöver böja sig för gruppens krav, utan kan bedriva egen forskning efter eget huvud, medan samordningen av specialisterna på ett avgränsat område ger en bred kompetens för att lösa problemen på dagordningen. Det är väl det som är poängen: bred kompetens, större teoretisk och metodisk mångfald, bredare empiriskt underlag för slutsatser. Det här är särskilt viktigt för en teoretiskt orienterad forskning. Det är svårt för en enskild forskare att ta fram tillräckligt bred empiri för att pröva teorier på ett meningsfullt sätt och för att ge underlag för förnyelse av teorin utifrån empiriska resultat. Men även för en empiriskt orienterad forskning är möjligheterna till diskussion och jämförelser med sakkunniga kollegor av stor betydelse för kvaliteten i den egna forskningen och förståelsen av de problem man studerar.

Åtminstone för modernhistorikern är tvär- eller mångvetenskap numera en självklarhet och en nödvändighet. Inte bara för teoriernas skull. Det finns numera så pass mycket rent empirisk historisk forskning gjord av samhällsvetare att man måste läsa dem enbart för deras empiris skull. Den historiska forskningen om välfärdsstaten i Sverige domineras t ex nästan helt av sociologer och statsvetare. För specialisten blir ämnesgränserna meningslösa som gränser för samarbete och utbyte. Det viktiga är att man sysslar med samma slags problem, sedan måste all kompetens och forskning som finns på området utnyttjas hänsynslöst, var den än kommer ifrån. Praktiskt vållar det ibland problem men det är en annan sak. För att de specialiserade nätverken ska bli konstruktiva, måste de alltså normalt vara tvärvetenskapliga. Vi måste få chans att diskutera resultat och undersökningar med varandra över gränserna *innan* böckerna publiceras.

Specialiseringen är också en nödvändig grund för det internationella samarbetet, det vet vi ju sedan länge. De stora internationella och nordiska historikerkongressernas rent vetenskapliga utbyte tycks vara begränsat. Det är i de specialiserade grupperna man får ett konkret utbyte, nya tips, information om

nya böcker osv. Det är genom att delta i specialkonferenser och genom direktutbyte med forskare inom vårt eget specialområde som den vetenskapliga forskningen utvecklas — och inte bara sällskapslivet.

Kanske är nätverk i den här meningen en ohistorisk företeelse, i en speciell mening. Den ensamme forskaren utan projekt och nätverk orienterar sig i förhållande till annan forskning genom att läsa de böcker som redan finns utgivna: forskningsläget är ett historiskt faktum, och man behöver inte speciellt bry sig om att skilja mellan ny och äldre forskning. Det är kvaliteten ensam som får bli avgörande. När man redovisar forskningsläget, kan man koncentrera sig på de som först lanserade nya idéer och uppslag.

Nätverksmodellen betonar den just nu pågående forskningen — den som ensamforskaren aldrig kommer i kontakt med. Nätverksforskaren relaterar sig främst till andra forskare som arbetar med liknande problem just nu, diskuterar med dem och relaterar sig till dem. I forskningsöversikterna finns det skäl att betona de senaste bidragen inom olika riktningar. Det aktuella blir det viktiga — eller är det modetrenderna som blir allt mer dominerande?

Nu behöver forskningen inte bli bättre, ju mer specialiserad forskarna blir och ju mer specialiserade nätverken blir. Det tycks som om det finns en optimal punkt som det gäller att hitta. Allt för mycket specialisering ger ofta negativa effekter. Den enskilda forskaren bör t ex inte arbeta inom samma snäva område hela sitt yrkesverksamma liv. Jag är därför inte för specialiserade tjänster, åtminstone inte som lösning på forskningens inre, kvalitativa problem. Den optimala tidsperioden för specialisering tycks ligga på 10 — 15 år.

En fruktbar specialisering kräver alltså betydligt längre tid än vad vi får genom tidsbegränsade forskningsanslag och forskartjänster — men den är inte så tidskrävande att vi på denna grund kan kräva specialiserade tjänster. Ett problem med specialprofessorer är risken att när man väl är kompetent för specialiteten, har man också ledsnat på den. Mot detta står det faktum att vi inte tycks kunna få flera allmänna tjänster, så ska vi ha fler tjänster måste vi gå vägen över specialiseringen. Specialisering i den här meningen innebär en konkurrensbegränsning — det är lätt att se om vi jämför antalet sökande till specialprofessorerna med antalet till de allmänna professorerna. Utbredd konkurrensbegränsning innebär att det inte är de bästa forskarna som får högre tjänster. Långt driven specialisering på tjänstenivå riskerar alltså att leda till en långsiktigt sjunkande kompetensnivå.

Däremot tror jag att det kan vara värt besväret att mer medvetet och aktivt profilera institutionerna än vad vi gör nu. Det innebär att institutionerna i programform gör klart för omgivningen — myndigheter, studenter, andra vetenskaper — inom vilka områden man satsar, har kompetens och tror sig kunna få fram extraresurser. Det ställs ju ändå större krav på oss numera att skriva program för t ex de lokala fakultetsprogrammen, forskningspropositionerna och nu senast de nya fakultetsanslagen för humanistisk forskning. Då kan vi lika gärna utnyttja läget att jobba lite mer med programmen och försöka inte

grera dem i grundutbildningen också, för att redan på ett tidigt stadium visa studenterna var det finns intellektuella utmaningar och resurser. På så sätt kan man kanske motverka den starka spridningen på avhandlingsämnen vi lätt får idag, och det förhållandet att studenterna kanske undviker områden som lärarna vill satsa på. De nya reglerna för antagning av doktorander ger oss möjlighet att vägra anta doktorander med planer att skriva om ämnen där vi helt saknar handledningskompetens. Sådana möjligheter bör utnyttjas.

Forskarutbildningen

Vi behöver få fram fler doktorsavhandlingar på kortare tid. Det här är kanske det största problemet inom forskarutbildningen i historia idag. Den här diskussionen tog Hans Landberg upp i utvärderingen av historieämnet¹, och vi har skäl att fortsätta den debatten. Landberg menade att vi behövde små, högprofessionella heltidsarbetande grupper — i motsats till vår nuvarande lågprofessionella verksamhet. Nå, det där kräver ju betydligt fler utbildningsbidrag än vi har nu, så det är väl ogenomförbart. Men vi bör betänka att regeringen kräver av oss en effektivare utbildning och snabbare genomströmning. Många av våra studenter är ju till åren komna redan när de registreras, så den yrkesverksamma tid de får kvar efter sin utbildning blir ibland rätt kort. Regeringen gör rätt som ställer större krav på genomströmning. Och vi måste betänka att regering och riksdag har rätt att ställa sådana krav på oss: vi bör undvika att som politiserande byråkrater förhindra genomförandet av demokratiskt fattade beslut.

Det är de långa utbildningstiderna som jag själv tycker är mest störande. Det är ofta bättre med enklare avhandlingar på kortare tid, än med bra avhandlingar på lång tid. Sedan bör de som vill få chansen att fortsätta med andra forskningsuppgifter, under självständigt ansvar och med en anständig lön. Somliga — både lärare och doktorander — tycks tro att det är avhandlingens kvaliteter som är avgörande om man ska komma vidare i forskarkarriären. Så är ofta inte fallet. För den som har ansvar för pengarna spelar produktionssäkerhet en nog så väsentlig roll, dvs förmågan att leverera en avslutad produkt vid avtalad tidpunkt. Med de korta tider vi får projektpengar för, eller forskartjänster på, eller uppdrag och beställningar för, blir förmågan att avsluta ett uppdrag av stor betydelse. Kraven tycks mig dessutom ha skärpts under senare år. Djupsinnighet och särskilt eftertänksamhet tycks vara lågt prioriterade värden nu för tiden. Vad vi än tycker om det, måste den som vill överleva i systemet ta hänsyn till dagens, ofta ytliga, effektivitetskrav. (Risken för att vi får slafsiga produkter blir då också stor.)

En liten statistisk undersökning jag gjorde på Stockholmsinstitutionen för ett par år sedan visade att hälften av våra doktorer fått chansen att fortsätta med ny forskning efter examen. (Det gällde perioden 1970 — 1987). Och då bör man betänka att just vår institution har varit anmärkningsvärt dålig på att

skaffa forskningsanslag utifrån — åtminstone enligt Hans Landberg i utvärderingen, som karaktäriserade situationen i Stockholm som "suboptimal".

Ett effektivt sätt att öka genomströmningen, är att öka specialiseringen i utbildningen. Det tror jag är ett empiriskt faktum. Man kan beklaga detta, men knappast bestrida det. Därför är jag också för en rätt långt driven specialisering i utbildningen, tillsammans med andra åtgärder, inte minst för att minska omfånget på de empiriska undersökningar som genomförs.

En metod, som är välbekant för oss alla, men kanske särskilt använd i Stockholm, är specialseminariet, helst då ett verkligt specialseminarium med deltagare som faktiskt arbetar inom samma forskningsområde kring ett relativt snävt program. De flesta specialseminarier är egentligen för lite specialiserade, men det beror ju på att det är så svårt för oss att styra doktorandernas ämnesval.

Några fördelar som den specialiserade utbildningen ger är:

— Handledaren kan mer på området, och kan förhindra fler misstag som tar mycket tid. En av handledarens viktigaste uppgifter är att hindra doktoranderna att gå in i återvändsgränder.

— Kamraterna kan mer och kan därför hjälpa varandra med tips, böcker, kommentarer, kritik. En väl fungerande kamrathandledning ger oerhört mycket, som inte kan ersättas på annat sätt.

Specialseminarier och specialiserad utbildning ger alltså bättre förutsättningar för en effektiv och snabbare utbildning — åtminstone om man jobbar med en teoretiskt och samhällsvetenskapligt orienterad inriktning på historieämnet.

Det är ju också viktigt att vi försöker motverka de hierarkiska strukturer som annars spontant uppträder i vår verksamhet. Ett specialseminarium kan skapa bättre sammanhållning mellan doktoranderna mot handledaren, vilket behövs allt som oftast. Vi måste också satsa på jämlikhet i debatterna och se till att diskussionerna inte bara blir en lång serie dialoger mellan handledaren å ena sidan och var och en av de enskilda doktoranderna å den andra. Vi måste arbeta för att få doktoranderna att diskutera direkt med varandra. Då krävs det självförtroende och sakkunskaper — och att handledaren klarar av att sitta tyst och lyssna på doktoranderna. Det här är särskilt viktigt i början av utbildningen.

Även efter disputationen spelar specialiseringen en central roll: det är den man får nästa jobb på. Då gäller det att omgivningen känner till att man finns och har kontakt med oss sedan tidigare.

Forskningsinformation

För de flesta av oss är det inte så lätt att få folk att läsa våra böcker. Jag brukar säga att man behöver tränga in folk i ett hörn och vifta med knytnäven under näsan på dem, för att få böckerna lästa. Undantag finns förstås från

denna regel, men många delar nog min erfarenhet.

Har man arbetat inom ett nätverk och på ett etablerat specialområde, finns det i alla fall ett visst intresse för avhandlingen, en initierad publik som bryr sig om att läsa, lyssna och särskilt utnyttja resultaten i den vidare forskningen. Arbetar man i ett vakuum, som en ensam historiker bland 500 andra, försvinner lätt ens avhandling när den väl kommit ut av trycket. Jag vill understryka *utnyttja*: det viktiga med grundforskningen, som det här främst handlar om, är inte så mycket att man har en stor publik som förströelseläser ens böcker, utan att det finns andra forskare som tar tag i resultaten, använder dem i nya sammanhang, låter sig inspireras av dem eller opponerar sig mot dem. Det är också så jag ser på förmedlingen av forskningsresultaten. Den sker långt ifrån bara genom böckerna och till de direkta läsarna, utan i en lång och utspridd process med många länkar över en längre tidsperiod. Den grundforskning vi gör idag bör kunna stå sig och användas i femtio år.

Men det underlättar alltså om man ingår i ett nätverk som håller på med samma område, där kollegorna av den anledningen är tvungna att läsa det man skriver, bjuder in en på seminarier och konferenser, prackar ens böcker på sina studenter osv. (Det underlättar också avsevärt om man skriver korta böcker, som får plats på kurslistorna.)

Specialiseringens fördelar gäller också kontakter med massmedia. Det är väl inte ovanligt att vi historiker sitter och väntar på att de stora tidningarna ska recensera våra böcker på kultursidorna. Denna ofta fåfänga väntan gör att vi inte ser att vetenskapliga rapporter för journalisterna innehåller nyheter, och inte är kultur — nyheter som ska förmedlas genom intervjuer och reportage. För det syftet behöver vi ha ett nätverk av kontakter med journalister, som är intresserade av det område vi jobbar med och som vänder sig till oss för att få kommentarer inom området. Här har ju samhällsvetarna ofta en stor fördel framför oss historiker: det är så mycket lättare att se det kortsiktiga nyhetsvärdet i deras forskningsresultat. Min begränsade erfarenhet säger mig också att journalister ofta ser helt andra värden i det vi gjort än vi själva.

Forskningsinformationen sker alltså inte så ofta genom att vi skriver böcker, som läses av en stor publik, utan med en rad andra metoder: föreläsningar, konferenser, intervjuer, artiklar, recensioner, undervisning osv. Det handlar om massor av små insatser, som tillsammans blir en hel del. Det flesta av oss blir nog inte ombedda att komma för att vi är kloka så där i största allmänhet, även om media kan acceptera en eller annan "rikshistoriker" — en Jörgen Weibull eller en Peter Englund — som får vara med bara för att han/hon är historiker. Det är i första hand våra specialistkunskaper som är efterfrågade. Då gäller det att göra klart för omgivningen vad vi är specialister på och har att komma med.

Noter

1. R Danielsen m fl: Historia i belysning. Sex perspektiv på svensk historisk forskning. Uppsala 1988, sid 139.